

## Potujoča razstava »V zaledju soške fronte«

Od julija 2015 do jeseni 2017

Malo po stoti obletnici odprtja soške fronte je bila 16. 7. 2015 v Liznjekovi domačiji v Kranjski Gori odprta razstava *V zaledju soške fronte*. Razstava je delo petih javnih zavodov s področja kulture: treh arhivov (poleg koordinatorskega sta sodelovala še Pokrajinski arhiv Koper in Pokrajinski arhiv Nova Gorica) in dveh muzejev (Zgornjesavski muzej Jesenice in Tolminski muzej). Koordinacijo vseh sodelujočih je prevzel Zgodovinski arhiv Ljubljana, ki pokriva območje bivše Kranjske in ima v svojih fondih tudi veliko gradiva o prvi svetovni vojni in iz nje. V njegovem imenu je projekt vodila in koordinirala arhivska svetnica Judita Šega.

Glede na to, da so pri ustvarjanju razstave prevladovali arhivi, je razumljivo, da je bil koncept pretežno zasnovan na arhivskih virih, tako pisnih kot slikovnih. Marsikateri dokument je prvič zagledal luč sveta prav zaradi razstave, ki se ukvarja z vsemi glavnimi poudarki zalednega življenja v času vojne. Razstava obsega 21 razstavnih panojev in je razdeljena na naslednja poglavja: *Odprtje soške fronte*, *Italijanska zasedba slovenskega ozemlja*, *Življenje za avstrijsko obrambno črto* (vse Lilijana Vidrih Lavrenčič), *Vojaške železnice* (Mira Hodnik), *Gradnja cest in poti* (Marko Mugerli), *Vojaške tovarne žičnice* (Marija Kos), *Zaostrene gospodarske razmere na Kranjskem* (Hodnik), *Industrija za potrebe vojske* (Mugerli), *»Krvava justica«*, *Bombardiranje civilnih objektov* (oboje Barbara Pešak Mikec), *Bela smrt* (Mugerli), *Vojna pregnala množice ljudi* (Teja Krašovec), *Vojni ujetniki* (Barbara Žabota), *Iz ognjenega pekla v zavetje bolnišnic* (Judita Šega), *Za sprostitvev in zabavo* (Elizabeta Eržen Podlipnik) in *Zaključni boji na soški fronti* (Vidrih Lavrenčič).



V frontno zaledje je od maja 1915, ko je v vojno na strani antante vstopila kraljevina Italija, spadala skoraj cela Kranjska. Za 90-kilometrsko frontno črto med Bovško kotlino in Jadranskim morjem se je začelo povsem drugačno življenje. Že dan po uradnem vstopu v vojno so Italijani prodirali v slovenske kraje ob Soči, zasedli Kobarid, Kolovrat, Brda in se ustavili pred Gorico in obronki Krasa. V nekaj urah so prebivalci teh krajev postali begunci, saj je bilo treba vasi zaradi bližajočih se bojov izprazniti. Tisti na avstrijski strani so se preselili v zbirne centre v notranjost Avstro-Ogrske, tisti, ki so ostali na zasedenem ozemlju, so odšli v taborišča v notranjost Italije. Meja med neposrednim zaledjem in širšim zaledjem je tekla od Jesenic skozi Bohinjsko Belo, Bohinjsko Bistrico do Cerknega in Idrije, naprej do Ajdovščine in po Vipavski dolini do Razdrtega, mimo Prema in Ilirske Bistrice do Jelšan. Življenje za to črto je bilo podvrženo vojaški oblasti in strogim varnostnim ukrepom. Civilne oblasti so se umaknile v zaledje. Do frontne črte je bilo treba potegniti ali na novo zgraditi cestne in železniške povezave, zaradi goratega terena tudi žičnice – vse v službi preskrbe vojakov z opremo in hrano. Dotlej zakotni kraji in doline so postali vez med fronto in svetom v zaledju, npr. Baška grapa, Selška dolina, Poljanska dolina ... Dotedanje kolovoze so utrjevali in širili v moderne ceste, ki so zmogle prevoze težke vojaške mehanizacije in orožja ter brezštevlnih vojaških enot na fronto in z nje. Najbolj znana vojaška tovorna žičnica je tekla iz Bohinja do Bogatinskega sedla, pozneje še naprej do Krna in Mrzlega vrha z nekaj odseki proti drugim delom srednjega odseka soške fronte. Skupaj je bilo na soški fronti zgrajeno preko 240 kilometrov žičnic.

V zaledju pa so za potrebe vojske delali prebivalci in tudi industrija. Nastajale so kolarske, mizarske, sodarske in druge vrste delavnic. Vojaki so morali biti oskrbljeni tudi s perilom in obleko, čevlji in osebno opremo. Industrija se je usmerila v izdelavo orožja in potrebne opreme, od bodeče žice, delov za žičnice, gradbenega materiala za ceste, do bajonetov, nabojnikov in tulcev za granate. V življenju v zaledju so postale nepogrešljive ženske, ki so prevzele dotedanja moška opravila in tako delno pripomogle k lastni emancipaciji. Spremenila se je pokrajina, poleg novih cest so zrastle tudi nove stavbe, tovarne, letališča, bolnišnice, nastajala so vojaška pokopališča. V mestih so se parki spreminjali v njive, na podeželju so njive postajale vojaški tabori. Ljudje so se srečali s tujci, neznanimi jeziki, drugačnimi navadami. Vojno stanje je prineslo vojaško organizacijo preskrbe (aprovizacijo), vojaški način kaznovanja prekrškov (hitra sodišča), v Ljubljani so na Suhem bajerju pod Golovcem ustrelili vsaj 23 obsojencev, civilistov, vojaških dezertorjev in vojakov. Leta 1917 so zaledje večkrat napadla italijanska vojaška letala. Njihovi cilji so bili vojaški in industrijski objekti pa tudi civilna naselja, npr. Koroška Bela, Idrija, Ljubljana ...

Poleg že opisanih tegob so se v zaledju spopadali predvsem s pomanjkanjem hrane in drugih potrebščin, s poplavo vojaščine in beguncev ter prisilnimi ukrepi države, kot npr. oddajo živine in pridelkov, konfiskacijo cerkvenih zvonov, vojnimi posojili, zbiralnimi akcijami ipd. Že kmalu so v zaledje začeli prihajati tudi vojni ujetniki, ki so jih občine najemale kot pomožno delovno silo za pomoč civilistom ali za lastne potrebe. Na ljubljanskem gradu je bila karantenska postaja za italijanske vojne ujetnike, številni ruski ujetniki so predstavljali ceneno delovno silo.

Posledica takšne »preobljudenosti« območij za frontno črto je tudi širjenje nalezljivih bolezni, predvsem kolere in tifusa. Stalna prisotnost vojakov in odsotnost domačih moških je botrovala porastu števila nezakonskih otrok, vedno večje pomanjkanje pa tudi razcvetu prostitucije. Dogajalo se je, da so se sklepale tudi trdnejše in daljnosežnejše zveze, a so bile bistveno manj številčne kot bežne in kratkotrajne. Velik problem je bilo tudi pijančevanje, zato so ga omejevali z odredbami civilnih in vojaških oblasti, kar pa ni veliko pomagalo.

Ob koncu poletja 1917 so prispele v zaledje še nemške vojaške enote. Obnašanje teh vojakov je bilo še bolj brezobzirno in ošabno, tako da so pustili pri

domačinih zelo slab vtis. S prebojem soške fronte pri Kobaridu 24. 10. 1917 se je končalo dve in polletno obdobje življenja v zaledju bojev, poslušanja topovskih izstrelkov, trepetanja pred letalskimi napadi in neprestanega strahu pred vdorom sovražnika čez bojno linijo. Začela pa so se »romanja« civilnega prebivalstva na opuščeno fronto, ki so trajala še leta po vojni. Številni so si od tam prinesli obleko, orodje in tudi orožje, pri čemer je bilo kakšno tudi smrtonosno za najditelja.

Oris obdobja, s katerim se ukvarja razstava *V zaledju soške fronte*, je natančneje predstavljen na 59 straneh kataloga k razstavi. Besedila, ki si sledijo v prej naštetih poglavjih, so primerno kratka in jedrnata, da jih tudi manj poučeni v tej temi preberejo z zanimanjem do konca. Na notranji strani kataloga je dodan zemljevid soške fronte z označenimi tovornimi potmi, žičnicami in železnicami, s potekom fronte v posameznih obdobjih in prisotnimi vojaškimi enotami.

Tisto, kar ostane povprečnemu bralcu oz. obiskovalcu razstave, so gotovo drobne zanimivosti in za večino nova dejstva, ki jih je v poglavjih vse polno. Vsekakor pa nas vedno znova preseneti neverjetna učinkovitost tedanjega vojaškega stroja glede infrastrukturnih gradenj v visokogorju, ki so jih uspeli zgraditi v tolikšnem obsegu v tako kratkem času.

Uspeh razstave se meri tudi po obisku in zanimanju zanjo. Po dosedanjih ugotovitvah, ko je razstava – kot celota ali pa v skrajšani verziji – obšla že 15 krajev, lahko rečemo, da ljudi to obdobje zelo zanima. Tudi lokalni mediji so ji namenili precejšnjo pozornost. Doslej je bila prva svetovna vojna v slovenskem zgodovinskem arhivu zapostavljena, ob stoletnici pa kljub poplavi dogodkov na to temo zlahka prepoznamo dobre projekte. In »V zaledju soške fronte« to prav gotovo je. Zato je prav, da sta bila razstava in katalog približana tudi tujim obiskovalcem, ki so jim bili namenjeni povzetki v katalogu in brošure k razstavnim panojem v angleščini, nemščini, italijanščini in ruščini. Za promocijo so bili natisnjeni plakati, tudi velikega formata (jumbo), in zgibanke, prav tako v petih jezikih.

Ne nazadnje pa je treba omeniti, da k ogledu prispeva tudi kakovostno in vsečno oblikovanje razstave ter kataloga, kar je zasluga Studia Aleja iz Radovljice.

Razstava je svoje potovanje po Sloveniji končala jeseni 2017 s postavitvijo v Zgodovinskem arhivu Celje. Gostovanje je časovno sovpadalo s počastitvijo spomina na dogodke pred 100 leti, ko se je po preboju pri Kobaridu fronta premaknila globoko v Padsko nižino in so ljudje ob Soči končno dočakali težko pričakovani mir. Pred tem so si obiskovalci razstavo lahko ogledali v 13 slovenskih krajih, skrajšano različico pa tudi v vhodni avli Zgodovinskega arhiva Ljubljana na Mestnem trgu v Ljubljani.

Nataša Budna Kodrič